

ВОДГУК І РЭЦЭНЗІЯ ЯК ЖАНРЫ ШКОЛЬНАГА САЧЫНЕННЯ

Сучасныя праграмы па беларускай мове і літаратуры прадугледжваюць фарміраванне ў вучняў умення пісаць водгукі і рэцэнзіі на самыя разнастайныя творы: самастойна прачытаную кнігу, прагледжаны кінафільм, спектакль, твор выяўленчага мастацтва і інш. Аднак пры гэтым узнікаюць даволі значныя цяжкасці, абумоўленыя тым, што не толькі вучні, але і часта настаўнікі дакладна не ведаюць, якім павінен быць водгук, з якіх частак ён складаецца, чым адрозніваецца ад рэцэнзіі.

Водгук – гэта выказванне ўласных адносін да праслуханага, прачытанага ці прагледжанага. У ім аўтар дзеліцца сваімі ўражаннямі пра мастацкі твор, учынкі герояў, адлюстраваныя падзеі. Паступова, па меры засваення вучнямі ведаў па тэорыі літаратуры, у водгук могуць уключацца і элементы аналізу мастацкага твора (элементы рэцэнзіі). Водгук садзейнічае развіццю маўлення школьнікаў, фарміруе ўменні разважаць і пераканаўча, абгрунтавана ацэньваць твор, рабіць неабходныя вывады ў адносінах да яго зместавага і мастацкага боку. Пішацца водгук звычайна ад першай асобы. Гэты жанр сачынення дае вялікія магчымасці для самавыражэння асобы аўтара.

Змест і форма водгуку залежаць ад яго адрасата, мэты і задачы. Калі мэта – звярнуць увагу на мастацкі твор, паўплываць на думку іншых людзей, паспрачацца наконт ацэнкаў герояў, то мэтазгодна выкарыстаць форму артыкула. Жаданне адзямліцца ўражаннямі аб прачытаным з адрасатам, які знаходзіцца далёка, перадасць форма ліста. Калі асноўная задача – жаданне разабрацца ў прачытаным, зразумець яго, то водгук будзе набліжацца да рэцэнзіі.

У водгуку можна выкарыстоўваць пераказ зместу твора, аднак такі пераказ павінен быць абгрунтаваным. Напрыклад, каб зацікавіць іншых прагледжаным спектаклем, можна пераказаць яго найбольш цікавую частку, звярнуць увагу на выканальніцкае майстэрства актёраў і інш. Назвай сачынення гэтага жанру можа быць як само слова “водгук”, так і розныя загатоўкі.

Рэцэнзія (ад лац. *resencio* – разгляд, абследаванне) – артыкул, у якім даецца крытычны аналіз і ацэнка літаратурнага, мастацкага (тэатральнага, кінематаграфічнага, музычнага і інш.), навуковага і навукова-папулярнага твора (пераважна новага) з пункту погляду вартасцей і недахопаў яго зместу і формы; жанр літаратурнай, мастацкай, навуковай крытыкі і газетна-часопіснай публікацыі¹.

У рэцэнзіі на літаратурны твор змяшчаецца бібліяграфічнае апісанне кнігі, прыводзяцца некаторыя звесткі пра яе змест, кола закранутых праблем, кампазіцыю і інш. Асаблівасцю рэцэнзіі як жанру з’яўляецца тое,

што ў ёй даецца крытычная ацэнка твора, паказваецца яго месца сярод іншых твораў аналагічнага жанру ці тэмы.

Літаратурная рэцэнзія ацэньвае і змест твора, і мастацкае майстэрства пісьменніка. Менавіта таму рэцэнзент павінен валодаць літаратуразнаўчымі ведамі, умець шукаць і знаходзіць тыя мастацкія сродкі, з дапамогай якіх аўтар рэалізуе асноўную ідэю твора. Пішучы рэцэнзіі вучні старэйшых класаў, якія могуць не толькі успрыняць твор, яго фабулу, ацаніць учынкі герояў (гэта абавязкова для водгуку), але і зрабіць яго аналіз (што абавязкова для рэцэнзіі).

Рэцэнзія, як правіла, пішацца на новую кнігу, а чытацкі водгук – на любую, у тым ліку і на новую. Рэцэнзія павінна даць аб'ектыўную і кваліфікаваную ацэнку новага твора. Мэта ж водгуку – перадаць выключна асабістыя ўражанні ад кнігі.

Нягледзячы на тое што задачы ў аўтараў рэцэнзіі і водгуку розныя, гэтыя жанры, як сцвярджае Я. Лаўрэль, маюць тыповую кампазіцыйную схему разважання: уступ (тэзіс) – доказ – заключэнне (вывад)².

У прыватнасці, водгук на мастацкі твор павінен змяшчаць: 1) тэзіс – агульную ацэнку твора; 2) доказ – аргументаванае разважанне пра асаблівасці і вартасці твора; 3) вывад – чым усаагаціў твор аўтара водгуку, чаму яго можна прачытаць іншым.

Тэзіс у сачыненні выконвае ролю ўступу. У ім вучань спачатку можа паведаміць, калі і пры якіх абставінах ён пазнаёміўся з творам, чаму яму хочацца пра яго расказаць. Затым патрэбна назваць аўтара твора, даць яго дакладную назву, указаць жанр і час напісання.

Найважнейшай часткай сачынення з'яўляецца доказ. Звычайна у ім: а) даецца агульная характарыстыка твора (звяртаецца ўвага на тэму, ідэю, закранутыя праблемы, сюжэт і інш.); б) указваецца, што найбольш запамнілася і чаму, якія месцы твора асабліва спадабаліся, на каго з герояў хацелася б быць падобным і інш.

У заключэнні робіцца вывад пра тое, якое ўздзеянне аказаў мастацкі твор на аўтара водгуку.

Безумоўна, такі падзел умоўны, таму што ўсе названыя часткі настолькі ўзаемазвязаныя, што іх нельга разглядаць у адрыве адна ад другой.

Характэрным для рэцэнзіі з'яўляецца наяўнасць некалькіх тэзісаў, якія складаюць яе змест і паслядоўна абгрунтоўваюцца аўтарам. Але ў аснове сачынення можа быць і адзін тэзіс, прысвечаны нейкай адной, але вельмі істотнай асаблівасці твора. Часта асноўны тэзіс выражаецца праз заглавак рэцэнзіі, і звязаны ён з праблемай, што ўздзімаецца рэцэнзентам.

Кожны тэзіс патрабуе абавязковага доказу, абгрунтавання. Павінен быць і ілюстрацыйны матэрыял, які пацвярджае аўтарскую думку. Як бачым, тэкст рэцэнзіі можа уяўляць своеасаблівы ланцужок, пабудаваны з тэзіса, ілюстрацыйнага матэрыялу, аўтарскага тлумачэння, зноў

ілюстрацыйнага матэрыялу і г.д. Такая кампазіцыя рэцэнзіі дазваляе паказаць пазіцыю аўтара, развіць пэўную думку і мэтанакіравана завалодаць увагай чытача, а пасля падтрымліваць яе ўвесь час.

Водгук і рэцэнзія маюць і свае моўныя асаблівасці. Тут дастаткова часта выкарыстоўваюцца складаназалежныя сказы са злучнікамі *таму што, паколькі, бо* і інш.; словы, якія выражаюць ацэнку (*добра, удала, недастаткова, невыразна, выключна* і інш.); пабочныя словы і сказы, якія падкрэсліваюць, што пэўныя заўвагі, меркаванні – гэта асабістая ацэнка аўтара (*я думаю, на наш погляд* і інш.); дзеясловы ўмоўнага ладу, якія надаюць сказанаму форму рэкамендацый і пажаданняў (*было б добра, хацелася б* і інш.). Для таго каб ацэнка твора была дастаткова пераканаўчай, аўтары водгуку і рэцэнзіі дастаткова часта выкарыстоўваюць цытаты з таго твора, які яны аналізуюць.

Такім чынам, водгук і рэцэнзія – блізкія, але не адволькавыя жанры школьнага сачынення. Кожны з іх, пры падабенстве кампазіцыйнай схемы, мае свае адметнасці, мэты і задачы.

Літаратура

1. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. У 5-ці т. Т. 4. – Мн., 1987. – С. 585.
2. Лаўрэль Я. Водгук на апавяданне як жанр // Роднае слова. – 1992, № 10. – С. 12.